

הרב יהודה זולדן

מתוך ספרו: מועדי יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 23-46 בחצוצרות ובקול שופר במקדש

מבוא

- א. הזמנים בהם תקעו במקדש בשופרות ובחצוצרה כאחד
 1. ראש השנה ועת צרה
 2. יובל
 3. הקהל
 4. קורבנות
 5. בראש השנה ובתעניות ציבור בלבד הריעו במקדש בחצוצרה ובשופר לזכרון לפני ה'
- ב. השופרות והחצוצרה - כסף וזהב
 1. ציפוי פי השופר במקדש - בכסף או בזהב?
 2. החצוצרות במקדש - מכסף או מזהב?
 3. חצוצרות בעת צרה מכסף, בר"ה ובהקהל מזהב
 4. זהב- התורה חסה על ממונם של ישראל
- ג. התוקעים בשופרות ובחצוצרה
 - ד. המקום במקדש בו תוקעים בשופרות ובחצוצרה
 - ה. אופן התקיעה בחצוצרה ובשופרות כאחד
1. תרי קלי לא משתמעי
2. התקיעה במקדש - המקום או היום?
3. לתקוע בחצוצרה ולשמוע קול שופר
4. תקיעה גדולה

מבוא

במשנה בראש השנה ג, ג- ד נאמר:

שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדין שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר. בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף ושתי חצוצרות באמצע שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצות היום בחצוצרות. הגמרא בראש השנה כז ע"א לומדת מהפס': "בחצוצרות ובקול שופר הריעו לפני המלך ה' " (תהילים צח, ו). שרק בבית המקדש היו תוקעים בחצוצרות ובשופר. האם יש ללמוד מכאן עיקרון, שבכל הזמנים בהם יש מצוה לתקוע במקדש, היו תוקעים באופן זה, או לא. מי הם התוקעים, והיכן היו תוקעים, מה המיוחד בשופרות אלו, ממה היו עשויים החצוצרות, ובמה יחודן, כיצד בפועל היו תוקעים בחצוצרות ובשופר ביחד?

א. הזמנים בהם תקעו במקדש בשופרות ובחצוצרה כאחד

1. ראש השנה ועת צרה

בראש השנה תוקעים בשופר, ומקורו מהנאמר: "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א). בגמ' בראש השנה לג ע"ב דרשו גזירה שוה מיובל, שם נאמר: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי" (ויקרא כה, ט). ללמד שכל התקיעות של החודש השביעי בשופר.

במלחמה ובעת צרה נאמר: "וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם בארצכם והרעותם בחצוצרות, ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם ונושעתם מאויבכם" (במדבר י, ט). מכאן שבראש השנה בשופר, ובעת צרה בחצוצרה. חז"ל לימדונו שבמקדש היה ביטוי מיוחד לעיקר מצוות היום, ורק במקדש תקעו בר"ה ובמלחמה, בשופר ובחצוצרות יחד.

בגמרא בראש השנה כז ע"א נאמר:

רב פפא בר שמואל סבר למיעבד עובדא כמתניתין (תוס' ר"ד - וחשב לתקוע בשופר ובחצוצרה בראש השנה כמו הדין האמור במשנה). אמר ליה רבא, לא אמרו אלא במקדש. תניא נמי הכי במה דברים אמורים במקדש, אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות. וכן הנהיג ר' חלפתא בציפורי ור' חנניא בן תרדיון בסיכני (שתקעו בחצוצרה ובשופר) וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו: לא היינו נוהגים כן אלא בשער מזרח ובהר הבית בלבד. אמר רבא ואיתימא ר' יהושע בן לוי מאי קראה? דכתיב 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' (תהילים צח, ו) לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא לא.

בסוגיה שלפנינו ישנה התייחסות מפורשת אך ורק ביחס לתקיעה בחצוצרות ובשופר יחד במקדש, בראש השנה ובתעניות ציבור. כדברי הסוגיה כאן פוסק גם הרמב"ם בשני מקומות. בהל' שופר א, ב שם עוסק בעניני ראש השנה, ובהלכות תענית א, ד, וכן שם ד, יז שם עוסק בעניני תענית ציבור.

2. יובל

במצות יובל נאמר בתורה: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי" (ויקרא כה, ט). האם גם שם כשתקעו במקדש, תקעו גם בחצוצרה?

רש"י בסוגיה בר"ה כז ע"א כותב: "מקום שיש חצוצרות אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות - מקום שיש שופר כגון ראש השנה ויובל". מכאן שלפי רש"י תקעו ביובל במקדש ובשופר בחצוצרות, ומחוץ למקדש תקעו ביובל רק בשופר כמו בראש השנה. כך כותב גם הר"ן (ראש השנה ו ע"א ברי"ף).

הרב יוסף באב"ד, מנחת חינוך מצווה שלא, ב כותב אף הוא שביובל היו תוקעים במקדש בשופר ובחצוצרות 'כי שוה היובל לראש השנה'. המנחת חינוך רומז להמשך המשנה בראש השנה ג, ג האומרת: "שוה היובל לראש השנה לתקיעות ולברכות". אמנם רש"י והרמב"ם ומפרשים נוספים דנו במה ועד כמה דומה ראש השנה ליובל, אך לא הזכירו מפורשות שהדמיון הוא גם ביחס לאופי התקיעות במקדש. וכן המנחת חינוך העיר שהרמב"ם לא כתב דין זה במפורש, אך הסביר: "ולא הוצרך הרמב"ם לפרש כאן, כי כל דיני שופר כתב בהלכות שופר ותלמד לכאן", דהיינו ליובל.

הסבר זה של המנחת חינוך דחוק מאוד, מאחר שבהלכות שופר עסק הרמב"ם רק בהלכות שופר של ראש השנה ולא בהלכות שופר של יובל, בהם עסק הרמב"ם בהרחבה בהל' שמיטה ויובל י, י-יב, ושם גם מתייחס הרמב"ם למשנה בראש השנה ג, ג. אך שם אין הרמב"ם כותב דבר ביחס לאופי התקיעות ביובל במקדש. במקום אחר במצוה שפד, ד דן המנחת חינוך בהרחבה בשאלה, מדוע לא כתבו הרמב"ם והחינוך, שבמקדש היו תוקעים בחצוצרה ובשופר ביחד תמיד בכל יום (לדברי החינוך), או בכל המועדים על הקורבנות (לשיטת הרמב"ם). שהרי אם הכונה שרק לפני המלך ה' תוקעים בחצוצרות ובשופר, אזי יש לעשות זאת בכל פעם ולא רק בראש השנה ובתענית ציבור. לדעתו, המשנה בתמיד לג ע"ב העוסקת בדיני התקיעה על הקורבנות במקדש, היתה צריכה לומר זאת. לא הזכיר המנחת חינוך במצוה שפד, ד את דבריו במצוה שלא, ב שם כתב שתוקעים גם ביובל במקדש בחצוצרות ובשופר ושהרמב"ם סמך על דבריו במקום אחר.¹ אף על פי כן, בהמשך דברי המנחת חינוך במצוה שפד, ה ישנה התייחסות גם ליובל, כשהוא דן בשאלה (בה נעסוק בהרחבה לקמן) מי הם התוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר. האם כהנים בדוקא או גם מי שאינם כהנים. בתוך הדיון, מצטט המנחת חינוך ספרי ממנו ניתן להבין שביובל תקעו במקדש גם

¹ המנחת חינוך שם מביא הוכחה נוספת לכך שרק בראש השנה ובתענית היו תוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר מהגמ' בראש השנה כט ע"א, אך הוא עצמו טוען שממש אין הוכחה מוחלטת, ואכן השפת אמת לראש השנה כז ע"ב במשנה, ומפרשים נוספים דחו ראיה זו. מהלך אחר בענין ראה: חידושי הגר"ר בענגיס, חלק ב סי' סא.

בחצוצרות. בספרי בפרשת בהעלותך סי' עה נאמר:

אמר ר' טרפון אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חיגר ברגלו, שהיה עומד ומריע בחצוצרות. אמר לו ר' עקיבא הן, שמא בראש השנה וביום כיפור ביובל. אמר לו העבודה שלא בדית. אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלצין. טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה. הא כל הפורש ממך כפורש מן החיים.

מכאן ניתן להוכיח שכך היה המנהג שתקעו במקדש ביובל גם בחצוצרות ולא רק בשופרות, ולכך הסכימו ר' עקיבא ור' טרפון.

על הוכחה זו יש להעיר:

א. במקורות מקבילים לספרי פר' בהעלותך כתוב: 'אמר לו ר' עקיבא שמא ראית כך בהקהל?' ולא: 'שמא ראית כך בראש השנה וביום כיפור של יובל'.²

ב. בספרי לא נאמר שתקעו בחצוצרה ובשופר יחדיו, אלא שתקעו אך ורק בחצוצרה. יתכן וזה קשור לגמרא בשבת לו ע"א האומרת שבזמן מסוים היו קוראים לשופר חצוצרה ולחצוצרה שופר, וממילא יתכן שהיה זה אכן שופר.

ג. המנחת חינוך עוסק בעיקר בהבנת שיטת הרמב"ם והחינוך בענין תקיעה בחצוצרות ובשופר ביובל המקדש. בעקבות הספרי בו במובא הסיפור עם ר' עקיבא ור' טרפון ששניהם חיו בסוף בית שני ולאחריו. ההנחה שבבסיס הענין הוא, שאכן נהג יובל בבית שני. אך שיטת הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל י, ג, ח והחינוך המצוה של, כמו שיטת רוב הראשונים, שבבית שני לא נהג יובל כלל. בבית שני רק מנו את השנים כדי לקדש שמיטות. מכאן שהרמב"ם והחינוך לא יוכלו לקבל את הגירסא בדברי ר' עקיבא שהמעשה עם דודו של ר' טרפון היה ב"כ של יובל, אלא על כורחם יצטרכו לגרוס שהמעשה היה בהקהל.

אין אם כן מקור מפורש בספרות התנאים או האמוראים שביובל תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר. רש"י ז"ל זכר המנחת חינוך פירשו שביובל תקעו גם בחצוצרה במקדש.

3. הקהל

אם העדפנו את גירסת הירושלמי והתוספתא לעיל במעשה עם דודו של ר' טרפון, הרי שבהקהל תקעו במקדש בחצוצרה. מנין שתקיעה זו בהקהל במקדש היתה עם שופר. בנוסף לכך מה מקור החיוב לתקוע בחצוצרה בהקהל במקדש, הלא בפרשת הקהל בתורה בדברים לא, י-ג, לא נאמר דבר בענין זה. בתוספתא בסוטה ז, ח נאמר:

אותו היום (בהקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידהם. תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרים דומה זה שאינו כהן. שכר גדול היה לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר של זהב. בו ביום בו ביום ראה ר' טרפון חיגר עומד ומתריע בחצוצרות, משם אמרו חיגר תוקע במקדש.

מכאן שיש לראות בתקיעה בחצוצרות בהקהל מעין תקנה דרבנן, אך לא חובה מהתורה. מתי ולשם מה היו

² כך בתוספתא סוטה ז, ח; ירושלמי מגילה א, י; ירושלמי יומא א, א. כמו כן בספרי בהעלותך בביאור הגר"א מופיע המילה "ביובל" בסוגרים, אם כי נשאר כתוב יום כיפור. בספרי מהדורת ר' מאיר איש שלום מצין בהערות, שאין הכוונה שתקעו בחצוצרה ביובל, כי בתורה נאמר אך ורק שופר, אלא הכונה שם היתה ללמד על תקיעת כוהנים בעלי מומים בתקיעת שופר ביובל במקדש. בפסיקתא רבתי פרק לט (קסה, ב) מופיע ענין זה, כהלכה משמו של ר' עקיבא, לא כסיפור דברים בעקבות מעשה. גם שם לא נאמר שהיה חצוצרה עם שופר ביחד, ולא נאמר שזה היה בבית המקדש.

תוקעים בחצוצרות בהקהל? הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ד: 'כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם'. עיקר תפקיד החצוצרות בהקהל הוא כדי להקהיל את העם. דבר זה הוא כה חשוב עד שהרמב"ם שם בהלכה ז פוסק שאם יום מעמד הקהל חל בשבת דוחים את המעמד לאחר השבת 'מפני תקיעת החצוצרות שאינן דוחים את השבת'. אמנם הראב"ד שם חולק עליו ולפיו היו דוחים את המעמד לא בשל החצוצרות אלא בשל הבימה שהיתה צריכה לעמוד שם כבר בערב החג דהינו מיום חמישי, מפני שהמעמד היה צריך להיות במוצאי יום טוב ראשון, דהינו בערב שבת. וכדי לא לדחוק את העזרה היו דוחים את המעמד ביום אחד, למוצאי שבת. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד היא בעצם מחלוקת בירושלמי במגילה א, ה וכדברי הכסף משנה שם.³

מפרשי הירושלמי שם דנים מה המקור לחובת התקיעה בחצוצרות בהקהל? בעל שירי הקרבן מפרש שהתקיעות בהקהל הם מצות עשה שנאמר: "וביום שמחתם ובמועדיכם... ותקעתם בחצוצרות" (במדבר י, י). לפיו התקיעה בהקהל היא כמו התקיעה במועדים. אם כי יש להעיר ששם נאמר שבתקיעות במועדים הוא: 'על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם'. בעל מראה הפנים מפרש: "דכל הקהל בתקיעה דכתיב ובהקהל את העם (במדבר י, ז) ואינה אלא סימן בעלמא". לפיו אין זה מענין עבודת הקרבנות אלא בשל הצורך להקהיל את העם, וגם זה אינו אלא אסמכתא בעלמא.

נראה שהרמב"ם אף הוא הבין כפירוש מראה הפנים את תפקיד החצוצרות, שהרי כתב במפורש בהל' חגיגה ג, ד שהחצוצרות נועדו להקהיל את העם. מכל מקום לא מצאנו בשום מקור שבהקהל תקעו במקדש גם בשופר מלבד החצוצרה, גם לצורך הקהלת העם, כפי שהיה נהוג במדבר. אף אם נראה את התקיעה בחצוצרות בהקהל כחלק מעבודת הקורבנות בכל יום או במועדים, גם שם יש לדון מה היו עושים. האם שם בנוסף לחצוצרות היו תוקעים גם בשופר.

4. קורבנות

על התקיעה בעת הקרבת הקרבנות כתוב בתורה: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזיכרון לפני אלוהיכם אני ה' אלוהיכם" (במדבר י, י). כאמור לעיל (סעיף 2) המנחת חינוך במצוה שפד, שאל מדוע לא נזכר מפורש בשום מקור שבשעה שתקעו על הקורבנות במועדים (לשיטת הרמב"ם) או על קורבנות שבכל יום (לשיטת החינוך) תקעו גם בשופרות, ונשאר בצריך עיון.

הרמב"ם בספר המצוות מצות עשה נט, ובעקבותיו החינוך במצוה שפד כתבו שמצוה לתקוע בחצוצרות על הקורבנות ובעת צרה - מלחמה ותענית. אך אין הם מזכירים שצריכים לתקוע גם בשופר. אפילו ביחס למלחמה ובעת צרה בו נאמר בגמרא בראש השנה כז ע"א ששם תוקעים במקדש ובשופר ובחצוצרות, הרמב"ם והחינוך לא מציינים זאת. יש לומר שמאחר והמקור לכך הוא מדברי קבלה, מפסוק בספר תהילים, ואין זו מצוה מפורשת בתורה, לכן לא צינו זאת הרמב"ם והחינוך.

רבים הקשו מדוע הרמב"ם מנה את תקיעת החצוצרות על הקורבנות ובעת צרה ביחד, ונאמרו בזה תירוצים והסברים שונים.⁴

³ במשמעות מחלוקת הרמב"ם והראב"ד מדוע דוחים את מעמד הקהל אם חל בשבת בשל הבימה או בשל התקיעה בחצוצרות, ראה במאמר: שמחת בית השואבה והקהל – הוספות ושינויים בבנין המקדש.

⁴ ראה: מגיד משנה, ומרכבת המשנה הלכות תעניות א, א; מנחת חינוך מצוה שפד, א; פרי מגדים שו"ע או"ח סי' תקעה במשבצות זהב אות ג; הרב יהודה שביב, בציר אביעזר, עמ' 127-136. דברים נוספים: הר"ד סולביצ'יק, דברי השקפה, עמ' 49-58. אך אין בדבריהם תשובה ברורה לשאלה האם כשתקעו במקדש בעת הקרבת הקורבנות ובמועדים תקעו גם בשופר. הסבר קבלי: רדב"ז, מצודת דוד מצוה קכא.

סיכומם של דברים עד כאן:

בראש השנה במלחמה ובתעניות ציבור - תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר יחד.
ביובל - אין מקור מפורש במקורות התנאים והאמוראים שתקעו גם בחצוצרה, וכן הרמב"ם לא הזכיר זאת מפורשות. מרש"י בגמ' בראש השנה כז ע"א ועל פי גירסה אחת בספרי משמע שכן תקעו בחצוצרה ובשופר, וכך סובר המנחת חינוך במצוה שלא.
בהקהל - מכל המקורות עולה שתקעו רק בחצוצרה והיא נועדה להקהיל את העם כך עולה גם מהירושלמי והרמב"ם. לא מוזכר שתקעו גם בשופר.
בקורבנות - תקעו רק בחצוצרה ולא בשופר. אין מקור בספרות התנאים והאמוראים שתקעו גם בשופר.

5. בראש השנה ובתעניות ציבור בלבד הריעו במקדש בחצוצרה ובשופר לזכרון לפני ה'
 מדוע, מה ההבדל בין ראש השנה ותעניות לבין קרבנות הקהל ויובל, אם המקור לכך שתוקעים במקדש בשופר ובחצוצרה הוא מהפסוק בתהילים צח, ו: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' "?
 בפסוק בתהילים מתבאר שרק במקום בו נצטיינו להריע ולא לתקוע, אז תוקעים לפני ה' בחצוצרות ובשופר. "בחצוצרות וקול שופר, הריעו לפני המלך ה' " (תהילים צח, ו). כך מדייק השפת אמת בראש השנה כו ע"ב במשנה.⁵

יש להבחין בין תרועה לתקיעה. תרועה הוא קול שבור, רעוע, ואילו תקיעה הוא תקיעה ישרה ופשוטה. לכל אחד מהמזמנים שעסקנו בהם, יש ציווי מיוחד מה עיקר המצוה באותה עת.
 בקורבנות כתוב: **"ותקעתם** בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י, י). כך שממילא הפסוק בתהילים לא עוסק בעת הקרבת קורבנות. מפני שהוא עוסק בתרועה ולא בתקיעה.
 בהקהל כאמור אין מקור מפורש בתורה משם נלמד את חובת התקיעה בהקהל. אם נפרש כשיטת בעל שירי הקרבן שהתקיעה בהקהל היא חלק מעבודת הקורבנות, אזי כאמור לעיל בקורבנות העיקר זו התקיעה ולא התרועה. אם נפרש כשיטת בעל מראה הפנים שהתקיעה בהקהל היא לשם הקהלת העם, הרי אף הוא כותב שהמקור בתורה הוא סמך בעלמא ובמפורש כתוב בתורה בענין הקהלת העם: "ובהקהל את העם תתקעו ולא תריעו". (במדבר י, ז).⁶

החריג מכל אילו הוא יובל, שם נאמר מפורש: 'והעברת שופר **תרועה** בחודש השביעי' (ויקרא כה, ט). יתכן שזה המקור לשיטת רש"י בראש השנה כז ע"א ממנו עולה שביובל תקעו במקדש בשופר ובחצוצרות. הרמב"ם לא כתב דבר בשאלה זו, וקשה לקבל את דברי המנחת חינוך במצוה שלא, שהרמב"ם סומך על מה שכתב בהלכות שופר. כמו כן אין לסמוך על דברי הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל י, י-יא שפסק את דברי המשנה בראש השנה ג, ג: "שוה היובל לראש השנה לברכות ולתקיעות". הרמב"ם בעצמו מבחין בין התקיעות, ומסתבר שהדמיון הוא לא מוחלט. מה גם שהרמב"ם בספר המצות, מצות עשה קלז, במקום בו הוא מלמד על תקיעת שופר ביובל, מבחין הבחנה מהותית בין מצות תקיעת שופר ביובל לבין התקיעה בראש השנה. וכך כותב:

והנה נתבאר ששוה היובל לראש השנה לתקיעות ולברכות ... וידוע כי התקיעה ההיא, היא ביובל אמנם לפרסם החרות ושהוא מן הכרזה, והוא אמרו וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בארץ

⁵ אם כי לא פירש כן בחידושי לזבחים סח ע"א ד"ה חי.

⁶ בענין התקיעה בהקהל, ראה: הרב שלמה גורן, "מצות הקהל לאור ההלכה", תורת המועדים עמ' 127-139; הרב יהודה גרשוני, "תקיעת חצוצרות בהקהל", ספר הקהל, עמ' 485-491.

הנזכרת. ואין ענינה כענין תקיעת ראש השנה, כי הוא זכרון לפני ה'. וזהו להוציא את העבדים. דברים ברוח זו, אם כי בהקשר אחר, נאמר גם בתוספות בראש השנה כו' ע"ב בד"ה של יעל, ובד"ה רבי יהודה, וכן ראשונים אחרים. ביובל מטרת התקיעה היא להכרזה ולשחרור, ואילו בראש השנה המטרה היא לזיכרון לפני ה'.

נראה שהביטוי בפסוק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהילים צח, ו) לא בא ללמד רק שמריעים ולא תוקעים, וכן הוא אינו רק תיאור מקום היכן מריעים בחצוצרות ובשופר. "לפני המלך ה'", בא לרמוז על זכרון לפני ה', "ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם" (במדבר י, ט) כאמור בפסוק שעוסק בתרועה בעת מלחמה ושעת צרה. כדי לתקוע בשופר ובחצוצרות במקדש צריך שיתמלאו שני תנאים. 'תרועה' 'וזכרון'. צירוף שני התנאים הללו מתקים רק בראש השנה ובעת צרה, ולכן רק אז תוקעים בחצוצרות ובשופר במקדש. בראש השנה נאמר: "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד). 'זכרון' 'ותרועה' באותו פסוק וענין. מילוי שני התנאים הנדרשים כדברי הרמב"ם שם בספר המצות מצוה קלז: "כי הוא זיכרון לפני ה'. במלחמה ובעת צרה נאמר: "וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצור אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם ונושעתם מאויביכם" (במדבר י, ט). גם כאן זכרון ותרועה באותו פסוק וענין. ביובל - נזכר בפסוק תרועה כנאמר: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה, ט). אך לא מופיע ביובל זיכרון. וכדברי הרמב"ם בספר המצוות מצות קלז: "ואין ענינה כענין תקיעת ראש השנה כי הוא זיכרון לפני ה' וזהו להוציא את העבדים". מתקיים כאן רק תנאי התרועה, אך חסר תנאי הזכרון. בקורבנות - שם אמנם נאמר: "והיו לכם לזכרון לפני ה'" (במדבר י, י). אך שם מדובר על תקיעה. "ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (שם) ולא על תרועה. כאן מתקיים רק התנאי של זכרון ולא התרועה. בהקהל נאמר: "ובהקהל את העם תתקעו" (במדבר י, ז) ובמפורש נאמר בהמשך: "ולא תריעו" (שם), וכן אין מדובר שם על זכרון.

לפי דברינו מיושבות כל הקושיות שהקשה המנחת חינוך על הרמב"ם ועל ספר החינוך. הרמב"ם לא כתב דבר ביחס לתקיעה במקדש ובחצוצרה ובשופר מלבד ראש השנה ועת צרה, מאחר שרק בזמנים אילו מתקיימים התנאים הנדרשים לתרועה בחצוצרה ובשופר במקדש כאחד. וכדברי הפסוק "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהילים צח, ו).

את טענתנו שתקעו בחצוצרות ובשופר במקדש רק בראש השנה ובתענית ניתן להוכיח משתי סוגיות מקבילות. בגמרא בראש השנה כז ע"א נאמר שר' חלפתא רצה להנהיג תקיעה בראש השנה בחצוצרות ובשופר בציפורי (רש"י שם ד"ה וכן הנהיג) וכן ר' חנניא בן תרדיון "וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא הינו נוהגין כן (בחצוצרות ובשופר) אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד".

הגמרא בתענית טז ע"ב מביאה את התוספתא בתענית (ליברמן) א, יג, בה תיאור סדר תעניות במקדש ובגבולין. ההבדל הבולט בין סדר תעניות במקדש לבין התפילה מחוץ למקדש הוא בנוסח הברכות. במקדש מברכים: "ברוך ה' אלוהים אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם" ועונים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", במקום ענית אמון, כמקובל בדרך כלל מחוץ למקום המקדש. בגמרא בתענית שם אין התייחסות לשאלה במה היו תוקעים, דהינו בשופר ובחצוצרות יחד, כנאמר בגמרא בראש השנה כז ע"א. אך בסוף הברייתא בתענית נאמר אותו לשון שנאמר בגמ' בראש השנה שם: "וכן הנהיג ר' חלפתא בציפורי ור' חנניא בן תרדיון בסיכני, וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא הינו נוהגים כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד". רש"י שם בד"ה וכן הנהיג: "כל מנהג זה נהג ר' חלפתא בצפורי". ובד"ה לא הינו נוהגים כן: "שיהיו

⁷ ראה בדברי הר"ש ליברמן, תוכ"פ תענית, עמ' 1075.

עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אלא עונין אמן בגבולין".
 על הנהגת רבי חלפתא ור' חנניה מתיחסת הברייתא בתענית רק באשר לברכות וענית ברוך שם כבוד מלכותו, ולא לתקיעה בחצוצרות ובשופר. סביר להניח שר' חלפתא ור' חנניה נהגו באותו אופן שנהגו בבית המקדש לא רק במה שקשור לברכות ולענית, אלא אף במה שקשור לחצוצרה ולשופר. ענין זה מחזק רק את הנחתנו שהתקיעה בחצוצרות ובשופר במקדש יחדיו היתה רק בראש השנה ובתעניות ציבור. כך עולה גם מדברי התוס' ר"ד בראש השנה כז ע"א ד"ה רב פפא, ובדבריו בתענית טז ע"ב ד"ה מעשה.

ב. השופרות והחצוצרות - כסף וזהב

ביחס לסוג השופר בו תקעו במקדש, מדברי תנא קמא במשנה שם עולה, שבמקדש תקעו לכתחילה בשופר משל יעל, כך הסביר הרמב"ן בדרשה לר"ה עמ' רלא. הריטב"א בר"ה שם כותב שבמקדש נהגו ביעל, וכן הסביר הרש"ש שם. רוב הראשונים לא הבחינו בין סוג השופר בו תקעו במקדש ובגבולין, ולהלכה נקטו כדעת ר' יהודה במשנה ור' לוי בגמ' שם, וכדעת ר' אבהו בר"ה טז ע"א, שבראש השנה תוקעים בשל זכרים (=אילים). הרמב"ם בהל' שופר א, א כותב אחרת ולפיו תוקעים בשל קרן כבש כפוף.⁸ מחלוקת היא בראשונים אם בשל זכרים בדוקא, או ניתן לתקוע גם בסוג אחר כדוגמת יעל, למעט קרן של פרה שפסול.⁹ ענין נוסף שקשור לזה הוא, סוג השופר בו תוקעים בתענית. ת"ק במשנה סובר שתקעו בשל זכרים כפופים, ור' לוי בגמ' שם סובר שתקעו בשל פשוטים. כך על פי פירוש רש"י שם. הרמב"ם בהל' תעניות א, ד לא כתב באיזה שופר תקעו בתעניות ציבור, ולדעת הלחם משנה ניתן לתקוע בכל שופר.¹⁰ בסוגית סוג השופרות בר"ה ובתעניות לא נעסוק כאן, מאחר שלרוב הראשונים שאלה זו לא יחודית למקדש. נעסוק כאן בשאלת ציפוי פי השופרות במקדש, ובסוג החצוצרות בהם תקעו יחד עם השופרות בראש השנה ובתענית ציבור במקדש.¹¹

1. ציפוי פי השופר במקדש - בכסף או בזהב?

במשנה בר"ה ג, ג נאמר שפי השופר של ראש השנה היה מצופה זהב, ופי השופרות של תעניות ציבור היו מצופים כסף. רש"י מפרש במשנה שם: "בשל מקדש קאמר". הגמ' שם כז ע"א שואלת לפשר ההבדלים בציפויים? ומשיבה שתי תשובות: א. "כל כנופאי דכסף הוא דכתיב: 'עשה לך שתי חצוצרות כסף' " (במדבר י, ב). - בעת צרה תוקעים בחצוצרות כסף, ולכן גם הציפוי של השופר הוא בכסף. ב. "התורה חסה על ממונם של ישראל", ולכן הציפוי הוא בכסף. אם כך שואלת הגמ', גם בר"ה יצפו בכסף? ומשיבה הגמ' שכבוד יר"ט עדיף.

הרמב"ם בהל' שופר א, ב ובהל' תעניות א, ד כותב שבר"ה ובעת צרה תקעו במקדש בשופר ובחצוצרות אך איננו מזכיר כלל את דין ציפוי פי השופרות בימים הללו. הלחם משנה בהל' תעניות שם שואל מדוע, ונשאר בצ"ע. אמנם הרמב"ם בהל' שופר א, ו עוסק בדין שופר שציפוהו בזהב בפיו ובמקומות אחרים, אך איננו מצין שזה קשור דוקא לשופר שתקעו בו במקדש.

⁸ עיין שם בהסברו של הרב יוסף קאפח, במהדורתו הע' ז-ח.

⁹ עיין: הרב יצחק שילת, זכרון תרועה, עמ' 35-3; הר"ד סולוביצ'יק, רשימת שיעורים סוכה עמ' רעח; הרב מנחם דב גנק, "מצות כהנים בתקיעה בחצוצרות", שנה בשנה תשנ"ב, עמ' 256-258.

¹⁰ עיין: הרב יצחק שילת, זכרון תרועה, עמ' 667-668.

¹¹ עין בדברי הרב משה שטרנבוך, מועדים וזמנים א ס' כד הכותב שלדעת הרמב"ם בהל' שופר א, א גם במקדש נהגו בשופר בקרן כבש כפוף ולא ביעל, ומכאן שהרמב"ם לא פוסק כמשנתנו בענין זה ולכן לא ציפוהו. ע"ע בראב"ד שם, ובמשך חכמה לויקרא כג, כד.

2. החצוצרות במקדש-מכסף או מזהב?

ענין נוסף שיש לברר הוא, ממה היו עשויים החצוצרות בהם תקעו במקדש בר"ה ובעת צרה. במשנה בר"ה שם ובגמ' יש דיון ממה עשויים השופרות בר"ה, אך לא ברור מהסוגיה שם, ממה היו החצוצרות. גם כאן הרמב"ם בהל' שופר א, ב ובהל' תעניות א, ד איננו מזכיר כלל ענין זה. אמנם בסוגית הגמ' שהבאנו לעיל הוזכר כבר הפסוק בפרשת החצוצרות (במדבר י, ב), שם כתוב במפורש שהחצוצרות היו מכסף.

בספרי במדבר פסקא סא, (תוספתא חולין א, יא) נאמר: "חצוצרות היו באים מן העשת (= גוש, מטיל) מן הכסף. עשאים מן הגרוטאות כשרים. משאר מיני מתכות פסולים". התוס' בגמ' במנחות כח ע"א בד"ה חצוצרות, מקשה ממקורות אחרים מהם עולה שהיו בביהמ"ק גם חצוצרות שלא היו מכסף? "ותירץ ר"ת דשתי חצוצרות היו לכהנים בשל כסף, והלויים של קרני בהמה לכלי שיר". כך מובא גם בתוס' בזבחים סח ע"א בד"ה כשהוא, ובתוס' בעבודה זרה מז ע"א בד"ה קרניה. בתוס' בע"ז שם מובא תירוץ נוסף בשם רבינו יהודה, ולפיו הבריתא במנחות כח ע"א עוסקת אך ורק בחצוצרות שעשה משה במדבר, וממילא לפיו גם הפסוק "עשה לך שתי חצוצרות" (במדבר י, ב) זהו ציוי רק למשה, אך לדורות מותר גם ממתכות אחרות. ראיתו היא מהתוספתא בסוטה ז, ח שם כתוב שבמעמד הקהל היו הכהנים מחצצרים וחצוצרות של זהב בידיהם. כך מופיע בשמו גם בתוס' ר"י מפרזי בע"ז שם.

הרמב"ם בהל' כלי המקדש ג, ה פוסק:

בימי המועדות כולם ובראשי חודשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן, והלויים אומרים שירה שנאמר: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשכם ותקעתם בחצוצרות" (במדבר י, י). החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף. עשה אותה מן הגרוטאות של כסף כשירה משאר מיני מתכות פסולה.

המשנה למלך שם דן בדבריו, ומסקנתו שהרמב"ם סובר כר"ת. כך גם הסמ"ג בעשין קע. הרמב"ם איננו מזכיר שם, שגם בעת צרה, ובראש השנה שלא על הקרבן, היו תוקעים בחצוצרות מכסף, על אף שבתורה בפרשת החצוצרות נזכר לפחות התרועה בחצוצרות גם בעת צרה. "וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות" (במדבר י, ט). אמנם הרמב"ם בספר המצות במצוה נט מונה את מצות התקיעה בחצוצרות בעת צרה, יחד עם מצות תקיעה בחצוצרות על הקרבנות, ולכן נראה שבעת צרה היו החצוצרות מכסף. הטורי אבן לר"ה כו ע"ב בד"ה ושני (בסופו), מוכיח זאת גם מכך שאת פי השופר בר"ה ציפו בזהב, מאחר שהשופר הוא עיקר מצות היום, ואילו ביחס לחצוצרות בעת צרה שהם עיקר המצוה, לא ציינו שמצפים אותם בכסף כפי שציפו את פי השופר, מאחר שאין ציפוי כסף על כסף ניכר, ולכן כנראה ציפו בעת צרה את פי השופר בכסף, על אף שהוא הטפל באותו יום. הטורי אבן חוזר על כך גם שם כז ע"א בד"ה מ"ש התם דזהב.

כשיטת הרמב"ם סובר גם החינוך במצוה שפד, ומדבריו שם עולה שהתקיעה על הקרבנות ובעת צרה היתה בחצוצרות כסף. גם החינוך לא דן בסוג החצוצרות בהם תקעו בראש השנה במקדש. המנחת חינוך שם באותו התייחס לכך וכתב: "וגם החצוצרות שהיו תוקעים עם השופרות בראש השנה, גם כן היו של כסף, כן נראה". בתפארת ישראל למשנה בר"ה שם אות טו כותב זאת באופן ברור: "ושתי חצוצרות מהצדדין - ב' אנשים בחצוצרות של כסף כאותן של משה".

3. חצוצרות בעת צרה מכסף, בר"ה ובהקהל מזהב

אך נראה שאולי אחרת, בשונה מדעת המנחת חינוך, והתפארת ישראל. אין ספק שבעת צרה תקעו

בחצוצרה מכסף. זה עיקר המצוה מהתורה כאמור בפרשת החצוצרות, והשופר הוא רק נלוו בעת צרה לחצוצרות, כדי לקים את האמור בתהילים צח, ו: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". לעומת זאת, התקיעה בראש בשנה בחצוצרות יחד עם השופר איננה קשורה כלל לאמור בפרשת החצוצרות. גם בר"ה תקעו בחצוצרות מכסף וללא שופר, וזאת בעת הקרבת קרבנות היום ומוספיו. אך התקיעה בחצוצרות עם השופר בר"ה, היא לשם קיום מצות תקיעה בשופר 'יום תרועה', ושם השופר הוא העיקר, והחצוצרה נלוו לה, ושוב כדי לקים את האמור בתהילים שם.

השוני בציפוי השופרות מלמד על ענין זה. בעת צרה בו עיקר המצוה היא בתרועה בחצוצרה מכסף כאמור בתורה, היו מצפים גם את פי השופר בכסף, לא רק לשם נוי, אלא גם כדי להזכיר שרק כהנים יתקעו בו כאילו הוא עשוי גם כן מכסף. שהרי באותם חצוצרות כסף נאמר בפרשת החצוצרות שם "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח). וכבר הראנו שלשיטת הרמב"ם (בהל' תעניות ד, טו- יז) הכהנים היו אילו שתוקעים בחצוצרות ובשופר כאחד בעת צרה.

לעומת זאת בר"ה היו מצפים את פי השופר בזהב, לא רק לנוי, אלא לומר שגם החצוצרה יכולה להיות מזהב ובאופן כללי אף ממתכת אחרת, מאחר שהתקיעה בחצוצרה בר"ה לא נזכרת בפרשת החצוצרות והיא טפלה למצוה המרכזית שבר"ה, התקיעה בשופר. אלא שנראה שנהגו בחצוצרות מזהב בשל כבוד יו"ט, וכשם שציפוי פי השופר היה מזהב מנימוק זה. ההוכחה לכך שבארוע שלא נזכר בפרשת החצוצרות מותר לתקוע גם במתכת אחרת, אלא שנהגו בזהב, היא אותה הוכחה מהתוספתא בסוטה שהביא רבינו יהודה בתוס' בע"ז מז, א בד"ה בקרניה, מכך שבמעמד הקהל תקעו הכהנים בחצוצרות של זהב. וכך היא לשון התוספתא בסוטה ז, ח: "אותו היום (בהקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידהם. תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרים דומה זה שאינו כהן. שכן גדול היה לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר של זהב. בו ביום בו ביום ראה ר' טרפון חגור עומד ומתריע בחצוצרות, משם אמרו חגור תוקע במקדש. בפרשת הקהל לא נזכר בתורה שיש לתקוע בחצוצרות, ולכן תקעו בחצוצרות של זהב ויכלו לתקוע בהקהל גם כהנים בעלי מומים. אכן המאירי בעבודה זרה מז ע"א מביא בשם רבותינו הצרפתים האומרים, שהמקורות אחרים בהם כתוב שהיו תוקעים בחצוצרות שאינם מכסף, הכונה לחצוצרות שתקעו בהם בראש השנה. מכאן, שעל אף שיש בתקיעה בחצוצרות בראש השנה מימד של עבודת מקדש, בכל זאת כיון שאין מקימים בכך את מצות העשה של התורה לתקוע בחצוצרות כסף, לכן תוקעים בחצוצרות ממתכות אחרות, כדי להבחין בין מצות התקיעה בחצוצרות מהתורה, לבין חובה אחרת שיסודה בהוראת הפסוק בתהילים. כך בראש השנה וכך גם בהקהל.¹²

4. זהב - התורה חסה על ממונם של ישראל

על פי זה נסביר גם את סוגית הגמ' בראש השנה כז ע"א. הגמ' שם השיבה בתשובתה השניה, שמצפים את פי השופר בעת צרה בכסף ולא בזהב, מאחר שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ועל כך שאלה הגמ' אם כן גם בר"ה שיצפו בכסף? והשיבה שכבוד יו"ט עדיף. ולכאורה הענין לא ברור. מדוע השיקול של כבוד יו"ט גובר על הענין שהתורה חסה על ממונם של ישראל? ובנוסף לכך אם כבר ציפו את השופר בר"ה בזהב, אזי אפשר לשמור את אותו הציפוי גם לפעמים אחרות כולל עיתות צרה?

אלא שהנימוק ש"התורה חסה על ממונם של ישראל" מופיע מספר פעמים בחז"ל, בהקשר של בית המקדש, כדי להסביר מדוע דברים מסוימים במקדש שבאו מתרומת הלשכה, לא היו מזהב. הקלפי מעץ (יומא לט ע"א), המחיתה מכסף (יומא מד ע"א), לחם הפנים מחיטים (מנחות עו ע"ב), השמן במנחות אינו

¹² ע"ע בדברי הר"ד סולוביצ'ק בשיעורים לזכר אבא מארי ב עמ' סז.

זך וכתית (מנחות פו ע"א), ועוד. אמנם יש להדגיש שנימוק זה מופיע גם בהקשרים אחרים הקשורים לממון פרטי. שבירת כלי החרס בלבד בנגעי בתים (תורת כהנים מצורע פרשה ה), בענייני איסור והיתר (חולין מט ע"ב), בענייני שחיטה (חולין עז ע"א), דיני ממונות אינם צריכים דרישה וחקירה (ירושלמי סנהדרין ד,א לפירוש קרבן העדה), ועוד.

וכאן היא נקודת ההבדל. החצוצרות שתוקעים בהם בעת צרה הם חלק מכלי המקדש, ואף הרמב"ם הביא דינים אילו בהל' כלי המקדש והעובדים בו ג, ה. רבנו גרשום בחולין מט ע"ב כותב שהתורה צויתה לעשות חצוצרות מכסף ולא מזהב, מפני שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ביחס לשופרות שתקעו בהם בתענית לא כתוב במפורש שהם היו משל המקדש, אך אם ציפוי הכסף שלהם היה משל ציבור, ושלכן התורה חסה על ממונם של ישראל, סביר להניח שגם השופרות עצמם היו משל ציבור.

לעומת זאת החצוצרה והשופר שתוקעים בהם בראש השנה הם לא מכלי המקדש, והם מרכושם הפרטי של הישראלים או אף הכהנים שתוקעים בהם במקדש. כשם שמצינו במעמד הקהל שהיו הכהנים, כולל כהנים בעלי מומים משכירים חצוצרות מזהב מאנשי ירושלים, ותוקעים בהם במקדש ומחוצה לו בגדרים ובפרצות, מאחר שהתקיעה בחצוצרה בהקהל היא איננה מהתורה. על אף שלדעה אחת בירושלמי במגילה א, ה אי היכולת לתקוע בחצוצרה בשבת דוחה את המעמד ליום ראשון, אם מוצאי חג ראשון הוא בשבת, וכך אף פסק הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ז. גם שם לא מזכיר הרמב"ם ממה היו החצוצרות בהקהל, מפני שעקרונית הם יכולים להיות מכל מתכת שהיא אלא שנהגו מזהב. כך גם בראש השנה. השופר והחצוצרות הם רכוש פרטי, ולכן לא נכנס כאן השיקול שהתורה חסה על ממונם של ישראל, וממילא כבוד יו"ט עדיף. כך כותב גם הרב משה בן חביב, ספר יום תרועה לר"ה כו ע"ב בד"ה רש"י ופיו מצופה זהב, אלא שהוא מדגיש את ההבדל בין חצוצרות המקדש שבאו מהציבור, לבין שופרות שתוקעים בהם בבתי כנסת שהם רכוש פרטי, ולא חייבים להיות רכוש ציבורי. לדברינו גם במקדש בראש השנה, השופר והחצוצרות אינם באים משל ציבור, ולכן אינם חייבים להיות מכסף.

האפשרות שהחצוצרה בר"ה תהיה מזהב, וכן פי השופר מזהב, איננו סותר את הכלל שנאמר בגמ' בר"ה כו ע"א שאין עובדים בבגדי זהב מפני שמזכיר את חטא העגל, ואין קטגור נעשה סגור. בעל הטורים במדבר י, ב מפרש שהתורה צויתה לעשות חצוצרות מכסף ולא מזהב, כדי לא להזכיר את חטא העגל, אך כל זה שייך כשמקיימים את המצוה בדבר שהוא עצמו מזהב. החצוצרות בר"ה הם נלוים למצוה והם לא עיקרה ולכן יכולים להיות גם מזהב. לגבי השופר עצמו שהוא עיקר המצוה, מסביר בספר יום תרועה שם בד"ה ופיו, שזהו רק ציפוי חיצוני בזהב, והקול איננו עובר דרכו, ולכן לא שייך בזה אין קטגור נעשה סגור. ציפוי כזה מותר עקרונית בכל שופר, כסוגית הגמ' בר"ה כז ע"ב.

ג. התוקעים בשופרות ובחצוצרה

כאמור רק בראש השנה ובעת צרה תוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר. מי הם התוקעים, האם רק הכהנים, כנאמר בפרשת החצוצרות: "ובני אהרון הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח), או שזהו רק כשהמצוה היא לתקוע ולא להריע, או שמא זהו רק ביחס לחצוצרות, אך בשופרות כל אדם יכול לתקוע? הרב צבי פסח פרנק דן בשאלה זו, ולפיו יש מקום לשאול האם תקיעת השופר בר"ה במקדש היא מצות היום של ראש השנה וכמו שמצאנו בלולב שיש מצוה לקחת בגבולין ויחד עם זאת יש מצוה נוספת-¹⁰ "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ), או שמצות תקיעת שופר בראש השנה זה חלק מתקיעת שופר שיש במועדות. הנפקא מינה בין הדברים, היא אם היא תקיעת ראש השנה אזי גם ישראלים יכולים לתקוע, ואם היא עבודת המקדש של המועדים, אזי רק כהנים יתקעו. כמו כן, אם זהו

תקיעת ראש השנה אזי גם אחרים יכולים לצאת ידי חובה בתקיעה זו, ואם זה עבודת כהנים במקדש אזי לא יוצאים בזה ידי חובת תקיעת שופר של ראש השנה.¹³

הרב פרנק מוכיח מהספרי בהעלותך (שהזכרנו לעיל) שתקע שם כהן בעל מום, ומכאן שאין זו תקיעה מצד עבודת המקדש שבמועדים, אלא כתקיעת שופר של ר"ה. כמו כן מוכיח זאת מהרמב"ם שהביא דין תקיעת שופר בראש השנה בהלכות שופר, ולא בהלכות כלי המקדש. ומכאן שזהו דין תקיעת שופר של ראש השנה ולא מצד דיני קורבנות. הרב פרנק מציין את דברי המנחת חינוך במצוה שפד הכותב:

נראה כי בשופר היו תוקעים בראש השנה והן בתעניות אפילו ישראלים, דבשופר לא מצאנו שום קפידא בכהנים, אך בחצוצרות אף בראש השנה כיון שמצינו חצוצרות בכהנים, גם כן בראש השנה היו הכהנים בחצוצרות וישראל בשופר הן בראש השנה והן בתענית, כן נראה לי.

אכן בספר החינוך שם כותב:

ואם עברו על זה הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן, וכן אם לא תקעו בשעת הצרה בטלו עשה זו. וממשיך וכותב הרב פרנק, שמכאן שאף אם נאמר שהתקיעה במקדש היא חלק מעבודת הקרבנות ולא מדין ראש השנה, זה אמור אך ורק ביחס לחצוצרות, אבל במה שקשור לשופר זהו מצד תקיעת שופר של ראש השנה, ולא תקיעה על הקרבנות.

אך נראה שהסבר המנחת חינוך לא מתאים לכאורה לדברי הרמב"ם. הרמב"ם בהל' תענית ד, טו - יז מתאר את סדר התפילה בתענית ציבור בבית המקדש. בסדר התפילה בתענית במקדש ביום היו מוספים עוד שש ברכות וכן הכהנים היו תוקעים, וכך כותב הרמב"ם שם:

וחזן הכנסת אומר לתוקעים (לאחר ברכה ראשונה) תקעו בני אהרון תקעו... ואחר כך תוקעין הכהנים ומריעין ותוקעין.

ולאחר ברכה שניה:

וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרון הריעו... ואחר כך מריעין ותוקעין ומריעין. וכך על כל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שיגמור כל שבע ברכות. ונמצאו הכהנים פעם תוקעין ומריעין ותוקעין, ופעם מריעין ותוקעין ומריעין שבע פעמים. (הראב"ד שם חולק על סדר זה). ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד, וכשהן תוקעין ומריעין שם, תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחת כמו שאמרנו. (לעיל הלכות תעניות א, ד).

מדברי הרמב"ם עולה שבעת צרה היו הכהנים תוקעים הן בחצוצרות והן בשופר. קשה מאוד לדקדק ברמב"ם שרק בחצוצרות היו הכהנים תוקעים ולא בשופרות וכמו שהבין המנחת חינוך. כמו כן בהלכות שופר לא הזכיר הרמב"ם דבר בשאלה, מי הם התוקעים.

נראה להסביר את שיטת הרמב"ם בהתאמה עם דברי המנחת חינוך, ולפיו בראש השנה מצות היום בשופרות, ובתענית ציבור מצות היום בחצוצרות. חז"ל למדו מהפסוק בתהילים צח, ו שבמקדש יש לתקוע בחצוצרות ובשופר כאחד, אלא שבראש השנה החצוצרות מסייעות לשופרות לקיים את הפסוק מדברי קבלה, אך העיקר הם השופרות. בתענית ציבור השופרות מסייעות לחצוצרות לקיים את הפסוק מדברי קבלה, אך העיקר זהו החצוצרות. בראש השנה המצוה העיקרית בשופר ולא מצאנו בשום מקור שבשופר צריכים לתקוע כהנים בלבד. בתענית ציבור המצוה העיקרית היא בחצוצרה וביחס לחצוצרות נאמר בתורה במפורש: "ובני אהרון הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח). סביר להניח שהכהנים הם אילו שתקעו גם בשופרות, אך אין הכרח בכך.¹⁴

¹³ הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש, ימים נוראים עמ' קיא - קטז.

¹⁴ לשאלת מי הם התוקעים, לא התייחס הרב שלמה גורן, "סדר תקיעת שופר וחצוצרות במקדש בהר הבית", משיב מלחמה ד עמ' תעב- תעז; הנ"ל, "תקיעת שופר במדינה ותקיעת שופר במקדש", מועדי ישראל עמ' לח. יחד עם זה

ד. המקום במקדש בו תוקעים בשופרות ובחצוצרה

בגמ' בראש השנה כז ע"א נאמר שהיו נוהגים לעשות כן: "בשערי מזרח ובהר הבית בלבד". היכן המיקום המדויק של שערי המזרח? רש"י מפרש: א. "חדא מילתא היא בשערי מזרח בהר הבית". ב. "ויש אומרים בשערי מזרח בעזרת נשים".

בשערי המזרח של הר הבית הכונה לכניסה לחצר בית המקדש וזהו הנקרא שער שושן (מידות א, ג) או בשערי עזרת נשים דהינו בכניסה שבין חצר המקדש לעזרת נשים. מהרש"ש כאן ניתן להבין ששערי המזרח של עזרת נשים הכונה לשער ניקנור ולשני הפשפשים שהיו בצידו, דרכם עברו מעזרת נשים לעזרת ישראל. לפי הפירוש הראשון ברש"י כותב הרש"ש שהכונה לכל שערי המזרח שבבית המקדש באולם בעזרת ישראל ובעזרת נשים.

גם באשר לתקיעה בתענית ציבור מהגמרא בתענית טו ע"ב וטז ע"ב עולה שהיו עושים זאת בשערי מזרח ובהר הבית בלבד. רע"ב מפרש שם שער מזרח של הר הבית ושער מזרח של עזרת נשים, כך מפרש גם הרמב"ם בפרוש המשנה שם. הרע"ב והרמב"ם מחברים את שני הפירושים יחד, ולא מציגים זאת כשתי אפשרויות נפרדות כדברי רש"י בגמ' בראש השנה כז ע"א.

בפירוש זה מיושב קושי לשוני. בגמרא ראש השנה ובגמרא בתענית נאמר "בשערי מזרח" אך במזרח היה רק שער אחד, השער שבין חצר הר הבית והר הבית, וכן השער שבין עזרת נשים לחצר הר הבית. לפי רש"י בפרושו הראשון בראש השנה כז ע"א, לא ברור מה המשמעות של שערי מזרח, הרי רש"י מציג את שתי השערים הללו כשתי אפשרויות נפרדות. אך לדברי הרע"ב והרמב"ם בפרוש המשנה, הביטוי שערי המזרח בא לאפשר בחירה בין השערים השונים שבמזרח.

הירושלמי תענית ב, י גורס: 'וכשבא הדבר אצל חכמים, אמרו: לא הינו נוהגין כן אלא בשער מזרח'. שם לא מוזכר "שערי" בלשון רבים. גם הרמב"ם בהל' תעניות ד, טו כותב: "כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד שער המזרח". ואכן בפירוש הביטוי שער מזרח נחלקו המפרשים שם. קרבן העדה מפרש בשער מזרח של הר הבית. בפני משה מפרש שער מזרח של העזרה (דהינו עזרת נשים). שני הפירושים הללו הם בעצם שני הפירושים שצינו לעיל בדברי רש"י בראש השנה כז ע"א.

הרמב"ם ביד החזקה כשעסק בראש השנה איננו מפרט היכן תקעו במקדש כפי שעשה זאת בהלכות בתענית. בהלכות שופר א, ב כותב הרמב"ם באופן כללי: "במקדש היו תוקעין בראש השנה בשופר אחד ושני חצוצרות". בהלכות תענית א, ד כותב: "ואם היו במקדש מרעין בחצוצרות ובשופר... ואין תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחד אלא במקדש". רק כשהרמב"ם מפרט את סדר התפילות והתקיעות במקדש בתענית ציבור כותב הרמב"ם בהל' תעניות ד, טו: "כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד שער המזרח", וכן שם בהמשך בהלכה יז: "ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד". יוצא אם כן שרק בהלכות תענית כתב הרמב"ם מפורש שסדר זה נוהג בשער המזרח של הר הבית (ולא

במאמר אחר של הרב שלמה גורן, "המסתורין של יום הדין של ראש השנה" מועדי ישראל עמ' כה הוא כותב שבבית המקדש תוקעין אף בראש השנה שחל בשבת, מפני שהתקיעות במקדש הן תמיד תקיעות של שמחה ולא של יבבא, והן משתלבות במצות התקיעה של שבת עצמה שהיו במקדש כנאמר "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י, י). לדברינו, התקיעות בראש השנה אינן קשורות כלל לתקיעות על הקרבנות שהיו בבית המקדש כולל בראש השנה ובמועדים ובשבתות - וממילא הן יכולות להיות גם של יבבא. ובכלל לא מצאנו הבחנה בין אופי התקיעות של מקדש לגבולין ולענין שמחה ויבבא. ע"ע הרב יששכר תמר, עלי תמר, ירושלמי ראש השנה עמ' רו; הרב יוסף דב סולוביצ'יק, רשימות שיעורים, סוכה, עמ' רעח; הרב מיכאל רוטנברג, "בין שופר לחצוצרות", צהר, טז (תשס"ג), עמ' 22-15.

בשער המזרח של עזרת נשים) בו בזמן שבהלכות שופר לא פירט היכן תוקעים.

הרב ישראל ליפשיץ, כותב שהיו תוקעים בחצוצרה ובשופר כנגד שער המזרח שבהר הבית "וכפי הנראה שם היתה להם הבית כנסת שנזכרה ביומא ריש פרק ז"¹⁵. כונתו לגמרא ביומא סח ע"ב האומרת שהכהן הגדול היה קורא ביום כיפור בתורה את קריאת היום בבית הכנסת, רש"י שם בד"ה בית כנסת מפרש: "בית הכנסת היה סמוך לעזרה בהר הבית". דהינו בית כנסת היה בתוך הר הבית בחצר המקדש, בין שער שושן הכניסה המזרחית להר הבית לבין עזרת נשים.¹⁶

רבינו מנוח בהלכות שופר א, ב כותב על דברי הרמב"ם האומר שרק במקדש תקעו בשופר וחצוצרות כאחד, שהמקדש הכונה לכל ירושלים ולא רק בבית המקדש עצמו. דברי רבינו מנוח דורשים ברור. מנין שדברי הרמב"ם כאן על תקיעה בחצוצרות ובשופר בראש השנה במקדש אמורים על כל ירושלים? שני מקורות יתכנו לדברי רבינו מנוח.

המשנה בראש השנה ד, ג, ובסוכה ג, יב אומרת: "בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד, משחרב בית המקדש התקין ריב"ז שיהיה לולב נוטל במדינה שבעה זכר למקדש". הרמב"ם בפירוש המשנה כותב: "מדינה היא כל העירות שבארץ ישראל מלבד ירושלים". מכאן שלרמב"ם, "מקדש" הכונה לכל ירושלים.¹⁷ אמנם, ביד החזקה כשפסק הרמב"ם את דין לולב בזמן המקדש כתב בהל' לולב ז, יג: "ובמקדש לבדו נוטלין אותו בכל יום ויום בשבעת ימי החג שנאמר: 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים'". שם לא כתב הרמב"ם שבמקדש הכונה לכל ירושלים. כך גם בספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קסט. מכאן שאם ביחס לולב, בסיכומו של דבר פסק הרמב"ם שרק במקדש עצמו נוטלים שבעה ימים, וציין את מקורו מהפסוק 'לפני ה' אלוהיכם'. לא סביר שביחס לשופר כונת הרמב"ם בפסיקתו, שמקדש הכונה כל ירושלים. על אף ההיקש שיש בין שני הפסוקים בהם מופיע הביטוי 'לפני ה'.

מקור שני שיתכן ממנו למד רבינו מנוח דין זה, הוא מהלכה אחרת בהלכות שופר. במשנה בראש השנה כט, ב נאמר: 'יום טוב של ראש השנה שחל בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה, משחרב בית המקדש התקין ריב"ז שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין'. גם שם מפרש הרמב"ם בפרוש: 'כבר בארנו פעמים כי המקדש תקרא ירושלים כולה, ומדינה שאר העירות שבכל ארץ ישראל' (ראשונים אחרים רע"ב ורש"י ועוד חלקו על הרמב"ם בפירוש זה). ובהל' שופר ב, ח, פוסק הרמב"ם:

כשגזרו לא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין. אלא בזמן שהיה בית המקדש קיים, והיה בית הדין הגדול בירושלים, היו הכל תוקעין בירושלים בשבת, כל זמן שבית דין יושבין, ולא אנשי ירושלים בלבד אלא כל עיר שהיתה בתחום ירושלים, והיתה רואה ירושלים לא שתהיה בתוך הנחל, והיתה שומעת קול תקיעת ירושלים לא שתהיה בראש ההר, והיתה יכולה לבוא

¹⁵ הרב ישראל ליפשיץ, תפארת ישראל תענית פרק ב אות נו.

¹⁶ יתכן שזהו אותו בית כנסת - בית מדרש, שבו היו הסנהדרין יושבים בשבתות וימים טובים כנאמר בתוספתא חגיגה ב, א, וסנהדרין ז ע"א, ונפסק ברמב"ם בהל' סנהדרין ג, א. ראה: הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי, עיר הקודש והמקדש חלק ג עמ' קכא - קכד.

¹⁷ כך פירש הרמב"ם במקומות נוספים דברי הרמב"ם מבוססים על הירושלמי בסוכה פ"ג ה"א, וראש השנה פ"ד ה"ג. כך גם פירש הרמב"ם במקומות נוספים, עיין בשקלים פ"א מ"ג, במעשר שני פ"ג מ"ד, ובראש השנה פ"ד מ"א. כדאי לציין שראשונים אחרים (כמו הרע"ב, רש"י והמאירי) חולקים על הרמב"ם. ראשונים אחרים כמו רע"ב ורש"י המאירי ועוד חולקים על הרמב"ם. הרב יוסף אנגל, גליוני הש"ס לראש השנה כט ע"ב מצין מקורות מהמדרש שמקדש הכונה לירושלים. הרב יעקב עטלינגר, ביכורי יעקב סי' תרנח ס"ק א כותב שלשיטת הרמב"ם שמקדש הכונה לירושלים, אם כן בזמן הזה נטילת לולב בירושלים כל שבעה היא דאורייתא. הרב מאיר שמחה מדונינסקי, חידושי אור שמח לסוכה, עמ' רמב כתב: "זה שיבוש גדול וחס מלהזכיר". אם דבריו נכונים מדוע ריב"ז היה צריך לתקן נטילת לולב שבעה ימים זכר למקדש, וכן לפיו יהיו תוקעים כיום בשופר ובחצוצרות גם בירושלים. ראה עוד: הרב שמואל יוסף זיון, "שופר במקדש ובמדינה", תורה שבעל פה, ז (תשכ"ה), עמ' יח-כה; הרב ישראל מאיר לאו, "נטילת לולב בירושלים בזמן הזה", יחל ישראל ג, עמ' פא-צד.

בירושלים לא שיהיה נהר, מפסיק ביניהם אנשי אותה העיר תוקעים בשבת בירושלים. אבל בשאר ערי ישראל לא היו תוקעין.

הראב"ד שם משיג על הרמב"ם. גם שם כותב רבנו מנוח שמקדש הכונה לכל ירושלים ומכאן שתקעו בכל ירושלים בחצוצרות ובשופר.

אך נראה שיש לדחות דברים אלו. שם במפורש הסיבה היא המצאות של בית דין, ולא הפסוק 'לפני ה'. שם גם ערים סמוכות לירושלים יכולים לתקוע בשופר בשבת בשל המצאות של בית הדין, זהו דין אחר לגמרי. לפי זה אכן יצא, שכשראש השנה יחול בשבת בזמן המקדש ומצא בית דין בירושלים, יוכלו לתקוע בשופר בלבד בירושלים ובסביבתה הסמוכה. ורק במקדש עצמו תקעו בשבת בחצוצרות ובשופר.

הטורי אבן בראש השנה כז, א ד"ה לר"א, שואל שאלה הפוכה מרבינו מנוח. לפיו, כיון שלמדו שבמקדש תוקעין בחצוצרה ובשופר מהפסוק 'הריעו... לפני המלך ה' הרי לפני ה' זהו רק במקדש עצמו ולא בהר הבית? ומוכיח משחטי חוץ ששם כתוב לפני ה' ובכל זאת אם שחט בהר הבית ולא בעזרה חייב. הטורי אבן העיר זאת גם בראש השנה ל, א ד"ה בראשונה בענין נטילת לולב בירושלים בשבת. אכן כבר עמדו על כן שהביטוי 'לפני ה' אין באורו שוה בכל המקומות ויש בו בחינות שונות (מלב"ם ויקרא ו, ז). 'לפני ה' יכול להתפרש כירושלים, הר הבית, שער העזרה, עזרת נשים, עזרת ישראל, עזרת כהנים, מזבח צפוני או מערבי, מזבח הזהב, המנורה, קודש הקודשים, קודש הקודשים בין הבדים.¹⁸ ממילא אם כאן חכמים פרטו שהכונה לשער המזרח בהר הבית, אין להבין שהכונה לכל ירושלים או לחילופין רק במקדש עצמו.

ה. אופן התקיעה בחצוצרה ובשופרות כאחד

1. תרי קלי לא משתמעי

תקיעת שופר במקדש היתה באופן הבא כמתואר במשנה בראש השנה ג, ג-ד: שופר של ראש השנה... שתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך, וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר.

הגמ' מנמקת את אופי תקיעת השופר במקדש בדרך זו, בשל האמור בפסוק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהילים צח, ו), לפני ה' - במקדש, יש להריע בשופר ובחצוצרות כאחד (ר"ה כז ע"א). איך הדבר מתבצע בפועל? בשאלות אילו עוסקת הגמרא בראש השנה כז ע"א:

ושתי חצוצרות מן הצדדים. ותרי קלי מי משתמעי? והתניא: זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע! - לכך מאריך בשופר. ... אלא: תרתי קלי מחד גברא לא משתמעי, מתרי גברי משתמעי. ומתרי גברי מי משתמעי? והא תניא: בתורה אחד קורא ואחד מתרגם, ובלבד שלא יהו שנים קורין (מסורת הש"ס: יהא אחד קורא) ושנים מתרגמין. הא לא דמיא אלא לסיפא: בהלל ובמגילה, אפילו עשרה קורין. אלמא: כיון דחביב - יהיב דעתיה, הכא נמי: כיון דחביב - יהיב דעתיה ושמע. אלא למה מאריך בשופר? לידע שמצות היום בשופר.

לפנינו שני הסברים המשיבים לשאלה, האם וכיצד יש לשמוע את התקיעה משני כלים, ומדוע יש להאריך בתקיעת השופר.

לפי ההסבר הראשון, אכן לא ניתן לשמוע את קול השופר יחד עם תקיעת החצוצרות, ולכן מאריכים בתקיעת השופר כדי לקיים את מצות השופר. הגמ' מקשה על הסבר זה מספר קושיות שההנחה היא שניתן לצאת ידי חובת מצות שופר, גם אם שמעו רק את קול השופר מבלי קולות נוספים. מסקנת הגמ'

¹⁸ עמד בהרחבה על ענין זה הגר"מ טיקוצ'נסקי בעיר הקודש והמקדש חלק ג עמ' קיז - קכא.

היא שהכלל "שני קולות לא נשמעים" אמור כשהשמיע הוא אדם אחד, אך משני בני אדם, ניתן לשמוע את הקול החביב- הרצוי יותר. כמו שנאמר על שנים או אף יותר, הקוראים מגילה והלל.¹⁹ כל זה בתנאי שהם משמיעים את אותו קול (אותם תוים לא מבחינת הצלילים) ולא קולות שונים. (ע"פ תוספות בסוטה לט ע"ב ד"ה עד). הסיבה שהשופר מאריך, הוא כדי להודיע שמצות היום בשופר.²⁰

מכל מקום, לפי ההסבר הראשון: אין יוצאים ידי חובה בתקיעה המשותפת של השופר והחצוצרה, ויוצאים ידי חובת שופר בתקיעה בה מאריכים. לפי ההסבר השני, יוצאים בשמיעת קול השופר במסגרת התקיעה המשותפת של השופר והחצוצרה, והתקיעה בה מאריכים ענינה להודיע שמצות היום בשופר.

לפי ההסבר הראשון בסוף כל תקיעה ותרועה משותפת יש לתקוע ולהריע בשופר כדי לקיים את המצוה, ואילו לפי ההסבר השני אין צורך בזה, מאחר ויוצאים ידי חובה בתקיעה המשותפת, ומאריכים רק בתקיעה האחרונה כדי להודיע שמצות היום בשופר. כך פירש הר"ן בחידושו לראש השנה שם.

הטורי אבן בר"ה כז ע"א שואל אם ניתן לכוון ולשמוע את התקיעה החביבה, אם כן ניתן לכוון לשמוע את קול השופר גם אם הם מושמעים מאדם אחד? ומיישב שאכן לפי ההסבר הראשון בתקיעה המשותפת הוא מכוון לשמוע את קול החצוצרות, ולכן יש צורך להאריך אח"כ בשופר מאחר שהיא עיקר מצות היום. לא תקנו הפוך שישמע בתקיעה המשותפת את השופר ואח"כ חצוצרות יאריכו, "דחיישין שמא יתן לבו לשמוע קול חצוצרות ולא של שופר, מה שאין כן בחצוצרות דאינן כל כך מצוה לא חששו".

דבריו לא ברורים, הן מצד ההנחה שגם לפי ההסבר הראשון יוצא ששני קולות נשמעים כששומע את החביב לו, וגם משום שהחששות שהוא מציין לא נזכרות בגמ' כלל. לא רק זאת, המצוה במקדש היא לתקוע בחצוצרות ואין מצוה לשמוע את קול החצוצרות.

2. התקיעה במקדש- המקום או היום?

נראה להציע הסבר אחר לכל הדיון בגמ'. השאלה באשר לאופן התקיעה במקדש בחצוצרות ובשופר, היא האם תקיעה זו, היא חלק מעבודת המקדש או שהיא חלק ממצות היום? לשאלה זו יש השלכות גם לתחומים אחרים. ונציין כמה מהם:

1. מי הם התוקעים במקדש? אם זו מצות מקדש, אזי רק כהנים תוקעים, ובודאי בחצוצרה. אם זו מצות היום, אין מגבלה שדוקא כהנים יתקעו.
2. לצאת ידי חובת מצות שופר. אם זו מצות מקדש אזי אין יוצאים ידי חובת מצות שופר, ואם זו מצות היום גם בתקיעה כזו יוצאים ידי חובת היום.
3. לשמוע או לתקוע. אם זו מצות מקדש, המצוה היא לתקוע, אם זו מצות היום אזי המצוה היא לשמוע. נראה ששני ההסברים בגמ' חלוקים בשורשם בנקודה זו. לפי ההסבר הראשון שאלת הגמ': "ותרי קלי מי משתמע?", כונתה לשאול כיצד ניתן בפועל לצאת ידי חובת שופר, הלא שני קולות לא נשמעים? ותשובת הגמ' היא שאכן בתקיעה המשותפת אין יוצאים ידי חובת מצות היום **לשמוע** קול שופר. תוקעים בשופר ובחצוצרה במקדש כאחד, משום שכך עבודת היום במקדש. ביום התרועה, כשמריעים, עושים זאת בחצוצרה ובקול שופר. המצוה בתקיעה המשותפת היא לתקוע, אין מצוה בשמיעתם. רק בתקיעה בה

¹⁹ סוגית תרי קלי מתרי גברי משתמע, חוזרת פעם נוספת בדיון בגירסת הגמ' בראש השנה לד ע"ב שמע מתשעה בני אדם יצא או לא, וראה ברש"י, תוס' רשב"א, וראשונים נוספים שם.

²⁰ לפי הסבר הבבלי נראה ניתן להתכוין ולשמוע קול אחד מבין מספר קולות למרות ההפרעה שבדבר, ולצאת בכך ידי חובה. נראה שדעה זו איננה תואמת את האמור בתלמוד ירושלמי: "והתני לא יהו שנים מתרגמין ואחד קורא? אית לך מימר מפני הברכה. אלא משום שאין שני קולות נכנסין לתוך אוזן אחת". (ירושלמי ברכות ה, ג; ירושלמי מגילה ד, א). משמע שלא ניתן לבחור את בקול המועדף ולהתכוין לצאת ידי חובה בשמיעתו.

מאריכים, יוצאים ידי חובת היום- שמיעת קול שופר. תקיעה זו צריכה להיעשות כהלכתה מאחר שבה יוצאים ידי חובת היום.

לפי ההסבר השני, בתקיעה המשותפת יוצאים ידי חובת היום. אמנם תוקעים בשופר וגם בחצוצרה כי כך תוקעים במקדש, אך אין זה מעבודת המקדש, ולכן ניתן לצאת ידי חובה אם מקשיב לתקיעה החביבה- הרצויה לו. התקיעה בה מאריכים בסוף היא הודעה לציבור שזו התקיעה המסיימת את מצות היום. תקיעה זו לא חייבת להיעשות כהלכתה מאחר שהיא רק הודעה, ואין יוצאים בה ידי חובת היום.

3. לתקוע בחצוצרה ולשמוע קול שופר

לפי ההסבר השני יוצאים ידי חובה בתקיעה המשותפת כשמכוונים לשמוע את קול השופר. כיצד יש להתייחס לקול החצוצרה? הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, בספרו משנה ברורה, בביאור הלכה סימן תקפח ד"ה ואם שנים, כותב:

ואע"ג דגם החצוצרות צריך לשמוע? צריך לומר דאין החצוצרות עיקר חיוב באפי נפשה (=בפני עצמו), ואינו אלא מתכסיסי השופר. ואפילו לא שמע קול החצוצרות היטב נמי לא איכפת לן. וכן מצאתי לריטב"א בראש השנה כז ע"א [ד"ה לאפסוקי], שכתב ג"כ כדברינו וז"ל: 'דהתם א"צ אלא לשמוע קול אחד, דהיינו השופר שמצות היום בשופר, ולהכי שפיר משתמעי לכוין בקול השופר שהוא צריך לשומעו מבין קולות החצוצרות'. ומסיים שם 'הא לשמוע שניהם ממש בצריך להם אפילו מתרי גברי לא משתמעי וכדבעינן למימר לקמן'.

המעין בריטב"א יראה שאין הוא אומר שגם את קול החצוצרות יש לשמוע. הוא כותב שאין צריך לשמוע רק קול אחד- את קול השופר. הוא איננו כותב שיש לשמוע גם את קול החצוצרה. אדרבה, מאחר שאין מצוה לשמוע את קול החצוצרה רק לתקוע בה, נוח לשומע לכוין לשמוע את קול השופר. במקדש- מצוה לתקוע בחצוצרות, ולשמוע את קול השופר.

4. תקיעה גדולה

בספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות שופר, יג, כתוב: "אמר מהר"י סג"ל דלהכי מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה, למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו אשרי העם יודעי תרועה. והראה בפסוק "במשוך היובל המה יעלו בהר" (שמות יט, יג). נמצא שמשיכת הקול סימן סילוק שכינה ורשאין לעלות ההר, ה"נ לא שנא". הנהגה זו מזכירה את דברי הגמ' כאן "לידע שמצות היום בשופר" (ראש השנה כז ע"א), אם כי במשמעות אחרת. אכן, הרב יוסף כהן, הררי קדש, (בתוך: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש- ימים נוראים, עמ' נג) כותב: "אפשר שאנו מאריכין בתקיעה אחרונה זכר למקדש, היינו לתקיעות שתקעו במקדש".

ניתן ליישם את דבריו לפי שני ההסברים. לפי ההסבר הראשון, במקדש היו יוצאים ידי חובה רק בתקיעה בה היו מאריכים, ולכן התקיעה הגדולה מזכירה תקיעה זו. לפי ההסבר השני, התקיעה בה היו מאריכים נועדה להודיע שמצות היום בשופר. גם כיום אנו מאריכים בתקיעה האחרונה, ומזכירים ומודיעים בכך, שאנו זוכרים את שהיה במקדש.

סיכום

א. **הזמנים** - תוקעים בחצוצרות ובשופר במקדש בראש השנה ובעת צרה בלבד (לדעת רש"י והמנחת חינוך גם ביובל).

ב. חצוצרות ושופר - התקיעה בחצוצרות בעת צרה היא עיקר המצוה מהתורה, והיא חלק מעבודת המקדש. השופר בעת צרה הוא רק נלווה לעיקר המצוה בשל הוראת הפסוק בתהילים צח, ו: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". בראש השנה, עיקר המצוה היא בשופר, והחצוצרות נלוות לעיקר המצוה בשל הוראת הפסוק בתהילים, אך אין בהם קיום מצוה כלשהי מהתורה. יחד עם זאת, ישנן התייחסויות שונות לתקיעה בחצוצרות, הנותנות להם מימד של עבודת מקדש.

ג. התוקעים - בראש השנה בשופר הם גם ישראלים, ובעת צרה רק כהנים (לדעת המנחת חינוך תמיד בשופרות תוקעים ישראלים, ובחצוצרות כהנים).

ד. המקום במקדש - תוקעים בשער העזרה בהר הבית בין שער שושן בכניסה המזרחית להר הבית, לבין שער עזרת נשים.

ה. חצוצרות מכסף או זהב, ציפוי השופר בכסף או זהב - החצוצרות בהם תקעו בתענית ציבור הם עיקר המצוה, והם היו מכסף כאמור בתורה בפרשת החצוצרות, ואת השופרות שנלוו להם ציפו בכסף. מאחר שהתורה חסה על ממונם הציבורי של ישראל, לא ציפו אותם בזהב. החצוצרות בהם תקעו בראש השנה לא חיבים להיות מכסף מאחר והם לא נזכרים בפרשת החצוצרות בתורה, והם נלווים לשופר שהוא עיקר מצות היום. החצוצרות יכולים להיות עקרונית מכל מתכת שהיא, אך בשל כבוד יו"ט הם כנראה היו מזהב, ובזהב ציפו גם את פי השופר.

ו. השמיעה מחצוצרה ושופרות - תוקעים בשופר ובחצוצרות כאחד, אך יש לכוין לשמוע את השופר בראש השנה ואת החצוצרות בעת צרה. מאריכים לתקוע בכלי על מנת להודיע שבו מצות היום. זאת מאחר ונפסק שתרי קולות משני אנשים נשמעים.